

मे. नॅचरल शुगर अँड अलाईड इंडस्ट्रीज लि., गट क्र. २९०, साईनगर, रांजणी, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद, महाराष्ट्र यांनी प्रस्तावित केलेल्या विद्यमान ३० किलो लिटर प्रतिदिन पासून ते ६० किलो लिटर प्रतिदिन (३० किलो लिटरची वाढ) क्षमतेच्या मळीवर आधारित आसवणी या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाकरीता दि. २१/०६/२०१९ रोजी सकाळी ११.३० वाजता. मे. श्री. साई मंगल कार्यालय, साईनगर, रांजणी, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद, महाराष्ट्र येथे घेण्यात आलेल्या पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणीचे इतिवृत्त.

मे. नॅचरल शुगर अँड अलाईड इंडस्ट्रीज लि., गट क्र. २९०, साईनगर, रांजणी, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद, महाराष्ट्र यांनी प्रस्तावित केलेल्या विद्यमान ३० किलो लिटर प्रतिदिन पासून ते ६० किलो लिटर प्रतिदिन (३० किलो लिटरची वाढ) क्षमतेच्या मळीवर आधारित आसवणी या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाकरीता दि. २१/०६/२०१९ रोजी सकाळी ११.३० वाजता. मे. श्री. साई मंगल कार्यालय, साईनगर, रांजणी, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद, (महाराष्ट्र) येथे पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी घेण्यात आली होती.

जाहीर लोक सुनावणीस खालील समिती सदस्य उपस्थित होते.

- १) श्री. राजेंद्र खंदारे,  
अतिरीक्त जिल्हादंडाधिकारी, उस्मानाबाद,  
जि. उस्मानाबाद. अध्यक्ष.
- २) श्री. अ.ज्ञा. मोहेकर,  
प्रादेशिक अधिकारी,  
म.प्र.नि.मंडळ, औरंगाबाद. सदस्य.
- ३) श्री. व्यं.पा.शेळके,  
उप-प्रादेशिक अधिकारी,  
म.प्र.नि.मंडळ, लातूर. समन्वयक.

जाहीर लोक सुनावणीस उपस्थित असलेले अध्यक्ष, सदस्य आणि उपस्थित नागरीक यांची यादी येथे जोडली आहे. श्री. व्यं.पा.शेळके, उप-प्रादेशिक अधिकारी, म.प्र.नि.मंडळ, लातूर तथा जाहीर लोक सुनावणी समितीचे समन्वयक यांनी उपस्थितांचे स्वागत केले व नंतर जाहीर लोकसुनावणी समितीचे अध्यक्ष यांच्या परवानगीने पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालय, भारत सरकारची अधिसूचना क्र. एस.ओ. १५३३. दि. १४/०९/२००६ व सुधारित अधिसूचना क्र. एस.ओ. ३०६७ (इ) दि. ०१/१२/२००९ यातील तरतुदी आणि प्रकल्पाचा सारांश स्पष्ट करून प्रकल्प प्रवर्तकांनी जाहीर लोक सुनावणी घेण्यासाठी पुन्हा सादर केलेला अर्ज प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून ते म.प्र.नि.मंडळाने दि. १७/०५/२०१९ रोजीच्या डेली लोकमत टाईम्स (इंग्रजी) व दैनिक सकाळ (मराठी) या वर्तमानपत्रात नोटीस प्रसिध्द होईपर्यंत व पर्यावरण विषयक मंजूरी घेण्यासाठी

अवलंबविण्यात येणाऱ्या पध्दतीचे वर्णन केले. त्यांनी सांगितले की विद्यमान ३० किलो लिटर प्रतिदिन पासून ते ६० किलो लिटर प्रतिदिन मळीवर आधारित आसवणी हा प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्प सदर अधिसूचनेच्या 'अ' वर्गात मोडतो, ज्यास पर्यावरण, वने, हवामान बदल मंत्रालय, भारत सरकार ची पर्यावरण विषयक मंजूरी लागते, म्हणून सदर प्रकल्पासाठी जाहीर लोकसुनावणी घेणे गरजेचे आहे. त्यांनी पुढे सांगितले की सदर अधिसूचनेनुसार सदर प्रकल्पाबाबतचा पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवाल व इंग्रजी आणि मराठी या दोन्ही भाषेतील कार्यकारी सारांश यांच्या प्रती वेगवेगळी शासकीय कार्यालये जसे, ग्रामपंचायत रांजणी, तहसील कार्यालय, कळंब, जिल्हाधिकारी कार्यालय, उस्मानाबाद, इ. ठिकाणी लोकांच्या अभ्यासासाठी ठेवण्यात आल्या होत्या आणि सदर प्रकल्पाबाबत कुणाला काही सुचना, आक्षेप असतील तर ते त्यांनी वर्तमान पत्रात जाहीरात प्रसिध्द झाल्या पासून ३० दिवसात नोंदवावे असे लोकांना आवाहन करण्यात आले होते. तथापि, म.प्र.नि.मंडळाची कार्यालये किंवा अन्य शासकीय कार्यालये येथे आजपर्यंत एकही तक्रार, सुचना, आक्षेप, इ. प्राप्त झाला नाही. परंतु उप प्रादेशिक कार्यालय, लातूर या कार्यालयात हैद्राबाद येथील मि. सुनंदा रेड्डी आणि मि. एच. मधुबाबु यांच्या दोन सुचना ई-मलद्वारे प्राप्त झालेल्या आहेत, त्यांच्या प्रती त्यांनी प्रकल्प प्रवर्तक आणि जाहीर लोकसुनावणी समितीचे अध्यक्ष यांच्याकडे सुपूर्द केल्या आणि सांगितले की सदर सुचनांची उत्तरे ही सदर प्रकल्पाचे सादरीकरण झाल्यानंतर प्रकल्प प्रवर्तक देतील. त्यांनी पुढे सांगितले की सदर जाहीर लोकसुनावणीचे व्हिडीयो शुटिंग व छायाचित्रण केले जाईल व ते सार्वजनिक सहभागींच्या विचारासहीत पर्यावरण, वने व हवामान बदल समिती जी समिती पर्यावरण मंजूरी देते त्या समितीस सादर करण्यात येईल.

श्री. शेळके, समन्वयक यांनी निदर्शनास आणून दिले की मे. नॅचरल शुगर अँड अलाईज इंडस्ट्रिज लि. यांनी पर्यावरण विषयक मंजूरी न घेता प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाचे बांधकाम सुरु केले होते. त्यामुळे सन २०१५ या वर्षी सदर कारखान्या विरुध्द कारवाई करावी असे इ.सी. (EC) समितीने म.प्र.नि.मंडळास निर्देशित केले होते आणि सदर निर्देशानुसार म.प्र.नि.मंडळाने दि. २०/०४/२०१५ रोजी सदर कारखान्या विरुध्द जिल्हा सत्र न्यायालय, उस्मानाबाद येथे खटला (Prosecution Case) दाखल केलेला आहे. त्यानंतर सन २०१७ साली प्रकल्प प्रवर्तक यांनी इ.सी. समितीसमोर जाऊन त्यांच्या प्रकल्पा संबंधीत सर्व बाबींचे स्पष्टीकरण केले, त्यावर त्यांना संदर्भ व अटी (TOR) प्राप्त झाला आणि सदर (TOR) नुसार प्रकल्पाचे तांत्रिक सल्लागार यांनी पुन्हा पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवाल, कार्यकारी सारांश, ( इंग्रजी व मराठी ) इ. तयार केले व ते कागदपत्रे पुन्हा म.प्र.नि.मंडळाकडे सादर केले. जाहीर लोकसुनावणीची पुढील प्रक्रिया सुरु करण्यासाठी, जाहीर लोक सुनावणी समितीचे अध्यक्ष यांच्या परवानगीने सदर प्रकल्पाचे तांत्रिक सल्लागार यांना त्यांनी सदर प्रकल्पाबाबतचे पावर पॉइंट सादरीकरण करण्यास सांगितले जे की सार्वजनिक सहभागींनी ते पहायचे आहे व अभ्यासायचे आहे आणि नंतर त्यांनी सार्वजनिक सदभागींना विनंती केली की सदर प्रकल्पाबाबत फक्त पर्यावरणाशी संबंधीत जर ज्यांना कुणाला काही प्रश्न असतील तर ते विचारू शकतात, त्यांची उत्तरे प्रकल्प प्रवर्तक देतील.

त्यानंतर मे. इक्विनॉक्स एन्हायरोमेंटस् इंडिया प्रा.लि. चे डॉ. संग्राम घोगरे, प्रकल्पाचे तांत्रिक सल्लागार यांनी प्रस्तावित प्रकल्पाचे पावर पॉइंट सादरीकरण सुरु केले आणि सर्व प्रथम उल्लंघनाच्या संबंधाने त्यांनी सांगितले की काही व्यावसायिक अडचणींमुळे त्यांनी आसवणीच्या जागेवर पर्यावरण विषयक मंजूरी न घेता बांधकाम केले होते. त्यांनी सांगितले की अगोदरच्या पर्यावरण विषयक मंजूरीची पूर्तता म्हणून त्यांना दर सहा महिन्यांनी अहवाल सादर करावा लागतो, आणि अगोदरच्या पर्यावरण विषयक मंजूरीबाबत,

विस्तारीकरणापूर्वी पर्यावरण वने मंत्रालय अधिकाऱ्यांनी जेव्हा प्रकल्पास भेट दिली त्यावेळेला प्रकल्प प्रवर्तकांनी त्यांना स्वतःहून सदर बांधकामाविषयी सांगितले, ज्याची पर्यावरण व वने मंत्रालय अधिकाऱ्यांनी कार्यालयीन नोंद घेतली आणि त्यावर म.प्र.नि.मंडळाने सदर कारखान्याविरुद्ध पर्यावरण (संरक्षण) कायदा, कलम ५ नुसार खटला दाखल केला. त्यानंतर प्रकल्प प्रवर्तकांनी सन २०१७ मध्ये पर्यावरण विषयक मंजुरीसाठी पुन्हा अर्ज केला, त्यावर पर्यावरण व वने मंत्रालयाने एक वेगळी समिती स्थापन केली आणि सदर समितीने (TOR) देऊन प्रकल्प प्रवर्तकांना परवानगी देऊन प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाकरीता पुढील कार्यवाही करण्यास सांगितले.

त्यांनी विद्यमान प्रकल्पाचे छायाचित्र दाखविले आणि सांगितले की तो एक एकीकृत प्रकल्प कॉम्प्लेक्स, (Intergrated Project Complex) आहे, ज्यामध्ये साखर कारखाना, सहवीज प्रकल्प आणि आसवणी प्रकल्प दाखविण्यात आला आहे. सुरुवातीला श्री. बी. बी. ठोंबरे (प्रकल्प अध्यक्ष) यांनी डोळ्यासमोर काही विशिष्ट स्वप्न ठेवून १२५० टन प्रति दिन गाळप क्षमतेचा एक फार लहान साखर कारखाना उभारला होता, पुढे सन २००४ यावर्षी उसाचे चांगले उत्पादन व ठिबक सिंचन यामुळे साखरकारखान्याची गाळप क्षमता ही २५०० टन प्रति दिन पर्यंत वाढविली व ९ मेगावॉटचा सहविज प्रकल्प उभारला, नंतर त्यांनी सन २००७ या वर्षी कोणतेही उल्लंघन न करता मद्य (Alcohol) निर्मितीसाठी ३० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा आसवणी प्रकल्प उभारला आणि पुढे उसाच्या वाढत्या उत्पादनामुळे साखर कारखान्याची गाळप क्षमता ५००० टन प्रतिदिन पर्यंत व सहविज निर्मिती प्रकल्प २२ मेगावॉट पर्यंत वाढविली. म्हणजेच सध्या ५००० टन प्रतिदिन गाळप क्षमतेचा साखर कारखाना, २२ मेगावॉट क्षमतेचा सहविज प्रकल्प व ३० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा आसवणी प्रकल्प कार्यरत आहेत, आणि ३० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा अतिरिक्त आसवणी प्रकल्प ज्याचे उल्लंघन झालेले आहे, त्याची फक्त रचना (Structure) तयार ठेवले आहे. आणि सर्व प्रकारची अंमलबजावणी पूर्ण झाल्यानंतर जर ३० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा अतिरिक्त आसवणी प्रकल्प कार्यरत झाला, तर त्यांच्या आसवणी प्रकल्पाची एकूण क्षमता ६० किलो लिटर प्रतिदिन होईल. त्यांनी सांगितले की, अलिकडे केंद्र शासनाने राष्ट्रीय जैव इंधन योजना (National Bio Fuel Policy) सुरु केलेली आहे. त्या अंतर्गत ते इथेनॉलचे उत्पादन करतील (मद्यामधुन पाणी काढून घेतल्या नंतर ९९.९९% मद्य शिल्लक राहते, त्यास इथेनॉल म्हणतात) जे पेट्रोलमध्ये सरळ मिसळले जाऊ शकते, त्यामुळे पारंपारिक स्रोत वापरून मद्य हे पेट्रोलला पर्याय होऊ शकतो. त्यांनी सांगितले की त्यांच्या प्रकल्पाचे नाव केंद्र शासनाच्या यादीत आहे व त्यासाठी त्यांना रु.४० कोटी मंजूर झालेले आहेत आणि म्हणून त्यांना तातडीने आसवणी प्रकल्प सुरु करून मद्य उत्पादन करणे गरजेचे आहे जेणे करून सदर योजनेमध्ये प्रत्यक्ष भाग घेवून ते मद्य पुरवठा करू शकतात.

त्यांनी प्रकल्पाविषयी विषद केले आणि सांगितले की सध्या त्यांच्याकडे ५१.६० हेक्टर जमीन आहे, त्यामध्ये साखर कारखाना व सहविज निर्मिती प्रकल्प यासाठी १० हेक्टर क्षेत्र आहे आणि साधारणतः १५ ते १६ हेक्टर रिकामे क्षेत्र आहे. त्यांनी सदर क्षेत्राचे बॅलन्स शिट दाखविले ज्यामध्ये हरित पट्टा जे की त्यांना बंधनकारक आहे ते सुध्दा दाखविले. त्यांनी प्रकल्पाच्या गुंतवणुकी विषयी विषद केले आणि सांगितले की साखर कारखान्यात रु. १३० कोटी खर्च केले, जुन्या आसवणी प्रकल्पासाठी १८ कोटी खर्च केले आणि साधारणतः रु. २७ ते रु. ३० कोटी हे आसवणीच्या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पासाठी खर्च करण्यात येतील, म्हणजेच प्रकल्पाची एकूण गुंतवणूक ही साधारणतः रु. २०० कोटी असेल, त्यांनी सांगितले. आपण



सर्वाना माहित आहे की साखर कारखाना आणि सहवीज प्रकल्पा हे वर्षातून सहा महिनेच चालतात, विद्यमान आसवणी प्रकल्पामध्ये बायोक्ंपोस्टींग प्रक्रिया असल्यामुळे शासनाच्या मानकानुसार ते पावसाळ्यामध्ये जुन ते सप्टेंबर या काळात चालवल्या जात नाही आणि त्यामुळे बायोक्ंपोस्टींग असलेला आसावणी प्रकल्प हा वर्षातून २४० किंवा २७० दिवस चालतो आणि पावसाळ्यामध्ये आसवणी प्रकल्प न चालवल्यामुळे मद्य उत्पादन होणार नाही जे त्यांचे नुकसान होईल. परंतु प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पामध्ये ते बायोक्ंपोस्टींग प्रक्रिया प्रणाली ऐवजी इन्सीनरेशन बॉयलर प्रणाली वापरणार आहे त्यामुळे आसवणी प्रकल्प ३३० दिवस चालवला जाईल, त्यामुळे त्यांना अतिरिक्त उत्पादन मिळेल, शासनाला फायदा होईल, शेतकऱ्यांना चांगला भाव मिळेल आणि त्यामुळे अशा प्रकारच्या सामाजिक - आर्थिक प्रभाव असणारा प्रकल्प उभारण्याचा त्यांचा मानस आहे. त्यांनी प्रकल्प प्रवर्तकां विषयी विषद केले आणि सांगितले की, श्री. बी. बी. ठोंबरे, यांची टीम सदर प्रकल्प वाढीसाठी प्रयत्न करत आहे, हा एक महत्वाकांक्षी प्रकल्प आहे आणि अशा मद्य प्रकल्पामुळे शासनाला एक्सार्जिज ड्यूटी/करांच्या माध्यमातून फायदा होतो, त्यांनाही (प्रकल्प प्रवर्तकास) पैसे मिळतात आणि कृत्रिम मद्यापेक्षा जैव मद्य (Bio Alcohol) चे विविध उपयोग आहेत.

त्यांनी पुढे सांगितले की या भागातील कारखाने (मराठवाडा विभाग) पाण्याचा चांगल्या प्रकारे उपयोग करतात आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील कारखान्यांबरोबर तुलना केली असता असे दिसून येते की या भागातील कारखाने ताज्या पाण्याचा एक थेंब देखील वापरत नाही आणि उसामध्ये जेवढे काही पाणी असते ते पूर्णपणे प्रक्रियामध्ये वापरले जाते. त्यांनी सांगितले की त्यांना मांजरा नदीतून पाणी वापराची परवानगी आहे, परंतु सध्या ते पाणी पिण्यासाठी राखून ठेवलेले आहे आणि म्हणून कारखान्याने पाणी वापरासाठी एक मॉडेल तयार केलेले आहे, त्यामुळे निघणारे सांडपाणी सुध्दा कमी निघते, पश्चिम महाराष्ट्रातील कारखान्यापेक्षा या भागातील कारखाने फार चांगल्या पध्दतीने चालविले जातात, ही एक चांगली बाब आहे. त्यांनी सांगितले की आसवणी प्रकल्पामध्ये त्यांनी पाण्याचा वापर कमी केलेला आहे. त्यांनी असे सुध्दा सांगितले की मंत्रालय/म.प्र.नि.मंडळ यांचे पाणी वापरासाठी काही ठरावीक मानके असतात, जसे मद्याच्या प्रतिटन, ऊस गाळण्यासाठी १०० लिटर ताजे पाणी वापरण्याची परवानगी आहे, परंतु ते एक थेंब देखील ताजे पाणी वापरत नाही कारण ऊसातील साधारणतः ७०% पाण्यावर प्रक्रिया करून ते कंडेन्सेट नंतर प्रक्रियेमध्ये पुन्हा वापरले जाते, त्यामुळे पाण्याची बचत होते, दुसरी बाब अशी आहे की सांडपाणी निर्मिती कमी होते, मानकानुसार २०० लिटर प्रतिटन सांडपाण्याची निर्मिती होते परंतु ते फक्त ८९-९० लिटर प्रतिटन सांडपाण्याची निर्मिती करतील आणि त्यामुळे पुढील प्रक्रिया, हाताळणी, साठवणूक, विल्हेवाट, विजेची किंमत, रसायनांची किंमत, इ. बाबी वाचतात, त्यामुळे ऊसाच्या दरातून सरळ फायदा मिळतो आणि पैसा शेतकऱ्यांकडे वर्ग होतो. म्हणून ते साखर कारखान्यासाठी एक चांगले मॉडेल आहे जे पश्चिम महाराष्ट्रातील काही लोक वापरतात आणि ते स्वतः सल्लागार असल्यामुळे ते सदर मॉडेल वापरण्याविषयी सुचवितात.

उत्पादनाच्या संबंधाने, डॉ. घोरे यांनी सांगितले की १ टन ऊस गाळपामध्ये साधारणतः उत्पादन उतारो असा आहे, साखर-१०% , मळी- ४% , प्रेसमड-४% आणि भुसा-३०% साखर कारखाना एक उत्तम उदाहरण आहे की ज्या पासून उत्पादित झालेली साखर निर्यात होते, मळीपासून मद्य तयार होते, प्रेसमड कंपोस्टींगसाठी वापरल्या जाते आणि भुसा बॉयलरसाठी वापरला जातो, म्हणजेच अशा प्रकल्पातून निघणारा कचरा अथवा उत्पादन हे सर्व उपयोगात घेतल्या जाते. त्यांनी सांगितले की आजकाल सुरुवातीला साखरेच्या उत्पादन व विक्रीतील तफावतीमुळे शेतकऱ्यांचे नुकसान होत होते म्हणून शासनाने मळीपासून इथेनॉल तयार

करण्याचे ठरविले कारण मळीमध्ये नेहमीपेक्षा जास्त साखर असते त्यामुळे साखरेचे उत्पादन कमी होईल व मळीची निर्माती जास्त होईल, इथेनॉलचे दर चांगले आहेत, म्हणजे साखरेचे दर सध्या रु. ३०-३२ प्रति किलो आहेत, व पेट्रोलसाठी वापरण्यात येणाऱ्या इथेनॉलचे दर साधारणतः रु. ४५-४६ प्रति लिटर आहेत, म्हणजेच अशा एकीकृत प्रकल्प कॉम्प्लेक्स (Intergrated Project Complex) मध्ये जमिनीतुन ऊस उगवल्यानंतर त्याचा प्रत्येक सेंद्रिय भाग तो पुन्हा खताच्या स्वरूपात जमिनीत जाई पर्यंत हारवेस्ट केला जातो आणि तो आर्थिक दृष्ट्या रुपांतरीत होतो. त्यांनी उत्पादन तक्ता दाखविला आणि विषद केले की शेतकऱ्यांकडून कारखाना स्थळावर आलेल्या ऊसाचे गाळप केले जाते आणि नंतर साखर तयार होते, ज्यामध्ये ते सल्फायटेशन ( Sulphitation) प्रक्रियेचा वापर करतात. तथापि, ते सध्या फक्त आणि फक्त आसवणी प्रकल्पावर भर देणार आहे. त्याप्रमाणे त्यांनी एकीकृत प्रकल्प कॉम्प्लेक्स ची बंदीस्त आकृती दाखविली त्यामध्ये या बाबींचा समावेश होतो. जसे ऊस गाळप-भुसा-बॉयलर-उच्च दाबाची वाफ-टर्बाईन- वीज-ग्रीड व कारखाना आणि उर्वरीत कमी दाबाची वाफ कारखण्यात जाते व कंडेन्सेट नंतर ती पुन्हा बॉयलरला जाते जेथे पुर्णचक्रणामुळे १० ते १२% बाष्पीभवन नुकसान होते आणि त्यानंतर ते पाणी पुन्हा पुन्हा बॉयलर करीता वापरले जाते आणि अशा प्रकारे ती एक पर्यावरण पूरक व सामाजिक-आर्थिक साखळी प्रक्रिया आहे.

ते फक्त आसवणी वर भर देत असल्यामुळे त्यांनी आसवणी प्रकल्पाची उत्पादन प्रक्रिया विषद केली आणि सांगितले की ४२ ते ४५ % रेसिड्युअल शुगर असलेल्या मळीमध्ये २.५ ते ३ पट पाणी हे सौम्य (dilution) करण्यासाठी मिसळले जाते व डायल्यूशन नंतर त्यामध्ये कल्चर यीस्ट टाकले जाते, म्हणजेच ही किण्वण प्रक्रिया, ज्यामध्ये ३२ ते ४० तासानंतर इथील अल्कोहोल (Ethyl Alcohol) तयार होते. (C<sub>2</sub>H<sub>5</sub>OH) नंतर फरमेन्टेशन वॉश मधील इथील अल्कोहोलचे वाफेत रुपांतर होण्यासाठी तापवले जाते व उर्ध्वपतनानंतर (distillation) ते वेगळे केले जाते आणि ही एक फार साधी प्रक्रिया आहे. अल्कोहोल वेगळे केल्यानंतर खाली जो चहाच्या रंगाचा पदार्थ शिल्लक राहतो त्याला स्पेंट वॉश(सांडपाणी) म्हणतात, तो प्रदुषणकारी स्वरूपाचा असतो कारण आसवणी प्रकल्पामध्ये १ लिटर अल्कोहोल तयार करण्याच्या प्रक्रियेमध्ये ८ लिटर स्पेंट वॉशची निर्मिती होते, ते आम्ल स्वरूपाचे असून त्यामध्ये सेंद्रिय घटकांचे प्रमाण जास्त असते. तथापि, त्यामध्ये NPK घटकांचे प्रमाण चांगले असते. पूर्वी म.प्र.नि.मंडळाने स्पेंट वॉश सौम्य (dilute) करून ते शेतजमिनीत वापरण्याची प्रक्रिया प्रणाली सुचविलेली होती, परंतु त्यामध्ये क्षार (Salt) व टीडीएस चे प्रमाण जास्त असल्यामुळे शेत जमिनीचा खारटपणा वाढत होता आणि म्हणून त्याचा वापर थांबविण्यात आला. त्यांनी सांगितले की सन १९९८, १९९९ व २००० साली फर्टी इरिगेशनची सुध्दा योजना होती, परंतु म.प्र.नि.मंडळाने सदर योजना थांबविली व नंतर स्पेंट वॉश तंत्रज्ञान निवडले. स्पेंट वॉश मधील सेंद्रिय घटक बायोमिथेनेशन मध्ये टाकले जातात (जसे शेण आणि इतर कचरा, इ. वर आधारित शेतकऱ्यांच्या घरामध्ये छोट्यासा बायोगॅस प्लांट वापरला जातो तसा) आणि सेंद्रिय घटकांचे बायोडिग्रेडेशन झाल्यानंतर बायोगॅस निर्माण होतो. त्यांनी सांगितले की १ किलो लिटर स्पेंट वॉश पासून जास्तीत जास्त ३० लिटर बायोगॅस निर्माण होतो. जे ऊर्जेचे फार मोठे स्रोत आहे व अशा प्रकारचा बायोगॅस बॉयलर मध्ये वापरण्यामुळे इंधन म्हणून वापरण्यात येणाऱ्या बर्गसची बचत होते. त्यांनी सांगितले की बायोगॅस हे स्वच्छ इंधन आहे त्यामुळे राखेची निर्माती होत नाही आणि म्हणून पर्यावरण व वने मंत्रालय आणि म.प्र.नि.मंडळ बायोगॅस वापरण्या विषयी सुचवितात. त्यांनी सांगितले की कार्बन क्रेडिटच्या मुद्द्यावर चर्चा चालू आहे व तो कार्बन क्रेडिटमध्ये एक फार महत्वाचा टप्पा आहे. त्यांनी सांगितले की बायोमिथेनेशन नंतर उर्वरीत पदार्थाचा सामू (pH) डायजेस्टरमध्ये न्यूट्रलाईज केला जातो आणि मल्टी इफेक्ट इव्हॅपोरेटर मधून निघणाऱ्या सांडपाण्याचा आसवणी प्रकल्पामध्ये पुर्नवापर केला

जातो. (ऊसातील पाण्याचा पुर्नवापराबद्दल वर सांगितल्या प्रमाणे) आसवणी प्रकल्पाकरीता पाण्याचा वापर १० लिटर प्रति लिटर मद्य(१०:१) असे पर्यावरण व वने मंत्रालयाचे मानक आहे. परंतु त्यांनी पाण्याचा वापर २ लिटर पेक्षा कमी केलेला आहे म्हणजे ते प्रतिलिटर मद्यामध्ये ८ लिटर पाणी वाचवतात त्यांनी सांगितले की विस्तारीकरणानंतर ते ३० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेच्या दोन वेगवेगळ्या प्रकल्पाऐवजी ते एकूण ६० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेच्या आसवणी प्रकल्पाकरीता काम करतील. स्पेंट वॉश निर्मातीसाठीचे मानक असे कमी करतील अशा प्रकारे ते मोठ्या प्रमाणावर प्रदूषण कमी करतील, पाण्याचे संवर्धन करतील आणि अशा प्रकारचे कृषिवर आधारित मशीनीकृत (mehanzized) प्रकल्प एकीकृत प्रकल्प कॉम्पेक्समध्ये मोडतात व ते स्कॅंडा व ऑटोमेशनवर प्रणालीवर आधारित असतात आणि अशा प्रकारच्या अन्य प्रकल्पांच्या धर्तीवर ते सदर प्रकल्प उभारणार आहे.

त्यांनी सांगितले की सध्या पाण्याचा वापर १२ घ.लि.प्रतिदिन आहे, तो तंत्रज्ञान वापरून दुरदृष्टी ठेवून २ घ.लि.प्रतिदिन पर्यंत कमी केला जाईल त्यामुळे पाणी वापरात बचत होईल व सांडपाण्याची निर्माती कमी होईल. त्यांनी पून्हा ऊस उगवल्यानंतर तो खताच्या स्वरूपात जमिनीत जाईपर्यंतची बंदीस्त आकृती दाखविली आणि सांगितले की ते शक्य आहे आणि ते चालू आहे. तथापि, ते मशीनरीकृत व अतिप्रगत प्रणालीचा वापर करून सदर प्रक्रिया करतील त्यांनी सांगितले की मे. नॅचरल शुगर अॅण्ड अलाईड इंडस्ट्रीज लि. ही वैज्ञानिक व नविन तंत्रज्ञानास पाठिंबा देते आणि म्हणून वेगवेगळे प्रगत तंत्रज्ञान वापरून कारखाना प्रभाविपणे चालविल्या जाऊ शकेल.

त्यांनी आसवणी प्रकल्पातून निर्माण होणाऱ्या सांडपाण्याबद्दल विषद कले आणि सांगितले की आसवणी प्रकल्पातून निघणारा स्पेंट वॉश जाळला जाईल. इन्सिनरेशन तंत्रज्ञान अगोदरही होते, परंतु ती फार क्रुड प्रणाली होती कारण त्यामध्ये स्पेंट वॉश जाळण्यास अडचणी होत्या. बॉयलर बंद पडायचा ६०दिवस कारखाना चालल्यानंतर १० दिवसांचा शट डाऊन काळ असायचा, वैगेरे परंतु आता चांगल्या प्रतीचे बॉयलर आहे व तो अखंडपणे चालवु शकतो व त्याला कोणाताही शट डाऊन काळ लागत नाही. त्यांनी सांगितले की ७०५ घ.लि. प्रतिदिन निर्माण होणाऱ्या सांडपाण्यापैकी ६९० घ.लि.प्रतिदिन (९८%) सांडपाण्याचा पुर्नवापर/पुर्नचक्रण केल्या जाईल आणि बाष्पीभवन वैगेरे मधुन होणारे नुकसान हे फक्त २% असेल. त्यांनी कंडेन्सेन्ट पॉलिशिंग युनिट (CPU) चा तपशिल दाखविला ज्यामध्ये ऊसातील पाणी व स्पेंट वॉश्यावर प्रक्रिया करून त्याचा पुर्नवापर केला जातो. ती एक सांडपाणी प्रक्रिया सयंत्रणा (ETP) आहे, तीला अपग्रेड करून विस्तारिकरण प्रकल्पाकरीता वापरल्या जाईल.

वायु प्रदूषणच्या बाबतीत विषद करतांना त्यांनी सांगितले की कारखान्यामध्ये वायु प्रदूषण हा एक महत्वाचा घटक आहे. कारण साखर कारखान्याच्या चिमणी/धुरांडे मधून बाहेर पडलेल्या राखेमुळे प्रदुषण होते , अशा लोकांच्या तक्रारी प्राप्त होतात. त्या करीता त्यांच्याकडे तीन बॉयलर आहेत. ज्यांची क्षमता अनुक्रमे ३० TPH, ४० TPH व ७० TPH अशी आहे. ज्यांना हवा प्रदूषण नियंत्रण सयंत्रणा म्हणून वेट स्क्रबर बसविलेले आहेत आणि आसवणीच्या बॉयलर करीता इएसपी (ESP) बसविल्या जाईल. त्यांनी सांगितले की विद्यमान वेट स्क्रबरची कार्यक्षमता फार चांगली आहे. कारण त्यांनी जी वायु गुणवत्ता साध्य केली ती साधारणा ७० ते ८० mg/m<sup>3</sup> अशी आहे. जी की म.प्र.नि.मंडळाचे जे १५० mg/m<sup>3</sup> असे मानक आहे त्याच्या आत आहे. तथापि, वेट स्क्रबरचा तोटा /नुकसान हे आहे की त्यातून निघणारे सांडपाणी हे प्रक्रिया



केल्या नंतर वापरावे लागते, कारण ती पाण्याचा वापर होणारी प्रक्रिया आहे, परंतु इसपी ही पाण्याचा वापर न होणारी प्रक्रिया आहे त्यामुळे त्याची कार्यक्षमता चांगली आहे. म्हणून प्रस्तावित आसवणी चालू झाल्या नंतर व पैसे मिळाल्यानंतर भविष्यात वेट स्क्रबर बदलून इसपी बसविण्याची त्यांच्याकडे योजना आहे. त्यांनी सांगितले की आसवणी प्रकल्पामध्ये किण्वन प्रक्रियेतून कार्बनडाय ऑक्साईड (CO<sub>2</sub>) निर्माण होतो त्याला कॉम्प्रेस/संक्षिप्त करून त्याचे फूड ग्रेडमध्ये रूपांतर केले जाते व टँकरद्वारे शितपेय उत्पादन करणाऱ्या कारखाने, जसे, पेप्सीको, इ. ना पाठविल्या जाते, ज्यामधून त्यांना पैसे मिळतात. त्यांनी सांगितले की प्रेस मड यार्ड, कंपोस्ट यार्ड, राख साठवण, रस्ते वाहतुक, इ. हे फ्युजीटीव्ह उत्सर्जनाचे स्रोत आहेत आणि धूळीचे उत्सर्जन कमी करण्यासाठी त्यांनी कारखाना परिसरात डांबरीकरण केले आहे. साधारणतः ७०% काम पूर्ण झालेले आहे व उर्वरित काम हे टप्पाटप्प्याने एक ते दोन वर्षात पूर्ण केले जाईल आणि हंगामामध्ये त्यावर पाणी शिंपडले जाते.

त्यांनी सांगितले की प्रकल्पामधून निघणारा घनकचरा हा राख, सीपीयु मधील गाळ, इ. आहे त्याचे पर्यावरण मंत्रालयाच्या परवानगीमध्ये वर्गीकरण केलेले आहे. कंपोस्टमध्ये वापर करून गाळाची विल्हेवाट लावली जाते. राख ही वीट भट्टी धारकांना विकली जाते. म्हणजेच त्यांच्या कारखान्यातून निघणारी राख, प्रेस मड, सीपीयु गाळ व स्पेंट वॉश या पासून खत तयार केले जाते. ते महाग असून शेतकऱ्यांना नाममात्र दरामध्ये दिले जाते. त्यांनी असे सुध्दा सांगितले की प्रकल्प प्रवर्तक स्वतः एक शेतकरी आहे आणि ते सुध्दा अशा प्रकारचे खत त्यांच्या शेतामध्ये वापरतात. त्यांनी सांगितले की आसवणी प्रक्रियेमध्ये घातक कचऱ्याची निर्माती होते ते म्हणजे डिस्टिलेशन रेसिड्यू, त्यामध्ये क्षार (मीठ) असते व क्षार वेगळे केल्यानंतर ते बायोकंपोस्टिंगमध्ये वापरल्या जाते किंवा इन्सिनरेशन मध्ये जाळल्या जाते.

त्यांनी पुढे ध्वनी प्रदूषणाविषयी विषद केले आणि सांगितले की कारखान्याच्या उत्पादन क्षेत्रातील आवाज हा कारखान्याच्या द्वारा पर्यंत पोहचत नाही कारण त्यांनी मोठी टोपी (कॅनॉपी), मोठी पाने असलेली मोठी झाडे लावलेली आहेत व ती झाडे ध्वनी रोधक म्हणून काम करतात. या व्यतिरिक्त त्यांनी इन्सुलेशन केलेले आहे, कॅनॉपी बसविलेली आहे व ध्वनी प्रदूषण कमी केले आहे. सदर भागामध्ये ध्वनी पातळी ही ७५ dB (A) या औद्योगिक मानकाच्या तुलनेत ५० ते ५५ डेसिबल असे आहे.

त्यांनी हरित पट्ट्या विषयी विषद केले आणि सांगितले की ३३% या मानकांच्या तुलनेत त्यांच्याकडे २७% हरित पट्टा आहे. परंतु विसतारीकरण नंतर ते २४% वृक्षारोपण करतील, त्यासाठी त्यांच्याकडे योजना तयार आहे व सन २०२१ सालापर्यंत ते ५१% क्षेत्रावर हरित पट्टा विकसित करतील. त्यांनी सांगितले की पाण्याच्या समस्या होत्या त्यामुळे झाडे जगविण्यास अडचणी येत होत्या. परंतु ठिबक सिंचनाचा वापर करून त्यांनी सदर क्षेत्रात हरित पट्ट्याचा विकास केला आणि आता आसवणी प्रकल्पातील कंडेन्सेट पाणी पूर्णपणे वापरून साधारणतः ९७५० पेक्षा जास्त झाडे लावण्याची योजना त्यांनी आखली आहे व सध्या त्यांच्या कारखाना क्षेत्रात ५२५०० झाडे आहेत.

त्यांनी पुढे पावसाचे पाणी संकलन (Rain Water Harvesting) या विषयी विषद केले आणि सांगितले की रेन वाटर हार्वेस्टिंगच्या माध्यमातून त्यांनी ८५ मिलियन लिटर पाणी उपलब्ध केले आहे, जे कोल्हापूर, पुणे अशा मोठ्या शहरासाठी एक दिवस किंवा एका तालुक्यासाठी १५ दिवसांची पाण्याची गरज भागवू शकते. आणि सदर पाणी जमिनीत रिचार्ज केल्या नंतर जमिनीतील वाटर टेबल ९.३५ मिटर ने वाढलेला

आहे जो अलिकडील अभ्यासा दरम्यान ३२ ते ३३ मिटर खाली आढळून आला होता, म्हणजेच पाण्यावर हा सकारात्मक प्रभाव आहे. त्यांनी विद्यमान हरित पट्टा तसेच विस्तारिकरण प्रकल्पात कंपोस्ट यार्ड, प्रेस मड यार्ड, इ. ठिकाणी करण्यात येणाऱ्या वृक्षारोपणाची चित्रे दाखविली. त्यांनी विद्यमान वृक्षारोपण, रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला केलेले वृक्षारोपण रेन वाटर हार्वेस्टिंग प्रणाली यांची सूद्धा चित्रे दाखविली आणि सांगितले की त्यांनी रेन वाटर हार्वेस्टिंग अंतर्गत प्रत्येकी ३५०० घन मिटर क्षमतेच्या दोन पाण्याचा टाक्या आधीच बसविलेल्या आहेत व १०००० घन मिटर क्षमतेची एक टाकी बसविण्याचे प्रस्तावित केले आहे आणि जे पाणी साठविले जाईल त्याचा कारखान्यात पुर्नवापर केला जाईल, त्यामुळे धरणातुन फक्त २०% पाणी घेतले जाईल.

त्यांनी आपत्ती व्यवस्थापन योजने बदल विषद केले आणि सांगितले की अशा प्रकारच्या प्रकल्पामध्ये मुख्य स्रोत म्हणजे इथेनॉल साठवणूक टाकी असते ते फार धोकादायक आहे त्याकरीता त्यांनी म.प्र.नि.मंडळ तसेच औद्योगिक आरोग्य सुरक्षा विभागाच्या मानकानुसार इथेनॉल व मळीच्या टाक्यांना डार्कवॉल, इथेनॉल साठवणूक टाकीसाठी फ्लेम अरेस्टर, अग्नी शामक यंत्रणा बसविली आहे व पेसो (PESO) परवानगी घेतलेली आहे. साखर कारखान्यातील बर्गस यार्डला अग्नीशामक व्यवस्था बसविण्यात आली आहे, सहविज निर्माती प्रकल्पामध्ये आधुनिक इंटरलॉकिंग व अलार्म प्रणाली आणि व्हिजुअल डिस्प्ले, इ. बसविलेले आहेत, जी की गरज आहे, कायदेशीर बाब आहे आणि त्याची त्यांनी अमलबजावणी केलेली आहे. त्यांनी अॅम्बुलंस, अग्निशामक यंत्रे, इ. चे छायाचित्रे दाखविली. त्यांनी आलोहा सॉफ्टवेअरचे देखील उपग्रह चित्र दाखविले आणि सांगितले की पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवाल तयार करण्यासाठी जो अभ्यास करावा लागतो. त्यासाठी अॅक्रिडिटेड सल्लागाराची आवश्यकता असतेआणि त्यांची संस्था ही देशातील ३ नंबरची रॅक असलेली अॅक्रिडिटेड सल्लागार आहे व त्यांच्याकडे रु. ४२ लाखांचे सॉफ्टवेअर आहेत. त्यांनी पुन्हा आपतकालीन योजनेविषयी विषद केले आणि सांगितले की त्यांच्याकडे ऑन साईट व ऑफ साईट योजना तयार आहेत.

सामाजिक विकासाच्या बाबतीत विशद करतांना त्यांना सांगितले की सन २०११ पासून ते २०१९ पर्यंत सदर भागातील सामाजिक विकासासाठी त्यांनी साधारणतः रु. ३.५ कोटी खर्च केले. परंतु आता शासनाने सामाजिक पर्यावरण जबाबदारी (CER) करीता अधिसूचना जारी केलेली आहे, त्या अंतर्गत प्रकल्प प्रवर्तकांनी कमीत कमी एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या १.५% खर्च करायला पाहीजे, तथापि, त्यांनी कमीत कमी पेक्षा जास्त खर्च केले त्यांनी सांगितले की ते पारंपारीक उर्जा, स्रोत जलसंधारण, स्वच्छता अभियान, नागरी घन कचरा व्यवस्थापन, इ.साठी साधारणतः रु. ८० लक्ष खर्च करीतल आणि ती रक्कम आसवणी प्रकल्पाच्या एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या १.५ % रक्कमेपेक्षा जास्त आहे. त्यांनी सांगितले की हवा प्रदूषण नियंत्रण प्रणाली, सांडपाणी प्रक्रिया सयंत्रणा, ध्वनी प्रदूषण नियंत्रण प्रणाली, पर्यावरण परिक्षण व व्यवस्थापन इ.साठी वार्षिक आवर्ती खर्च हा साधारणतः रु. १६.५५ कोटी आहे. जो एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या १०.५ % आहे आणि भविष्यामध्ये वार्षिक आवर्ती खर्च म्हणून ते रु. २७.५ कोटी खर्च करतील. ते एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या १५% आहे. म्हणजेच पर्यावरण व्यवस्थापनासाठी एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या २५% रक्कम खर्च केल्या जाईल.

त्यांनी सांगितले की आसवणी प्रकल्प हा पुर्णपण शुन्य द्रव निस्सारण /झीरो लिक्वीड डिस्चार्ज (ZLD) प्रणालीवर आधारीत प्रकल्प आहे, ज्यामधून सांडपाण्याचा एक थेंब देखील कारखाना परिसराच्या



बाहेर सोडला जाणार नाही आणि पर्यावरण विभाग, म.प्र.नि.मंडळ यांनी मंजूर केलेली परवानगी तंतोतंत पाळल्या जाईल.

**डॉ. संग्राम घोरे** यांनी पुढे पर्यावरण आघात मुल्यांकन अभ्यासाविषयी विषद केले आणि सांगितले की पूर्वीच्या काळी हे काम अंगठ्याच्या नियमानुसार (Thumb Rule) चालत होते कारण त्यावेळेस पर्यावरण प्रदूषण, समस्या नव्हत्या. लोकसंख्या कमी होती, लोकांमध्ये जागृती देखील कमी होती. परंतु आता या सगळ्या गोष्टी वाढल्या, पिण्याचे पाणी उपलब्ध नाही, दिवसेंदिवस संसाधने कमी होत चालली आहे आणि म्हणून पर्यावरण व वने मंत्रालयाने सन २००६ साली एक अधिसूचना जारी केली, ज्यामध्ये कारखान्याने प्रोटोकॉल पाळावा असे लिहिलेले आहे. म्हणून सदर अधिसूचने नुसार त्यांनी प्रकल्प स्थळाच्या १० कि.मी. त्रिज्येच्या क्षेत्रातील वायु गुणवत्ता, पाणी गुणवत्ता, ध्वनी पातळी, जैव विविधता, इ. विषयी संवर्धित स्थळांना भेटी देऊन तीन महिन्यांच्या काळात अभ्यास केला आणि याचे संपूर्ण रेकॉर्ड इंटरनेट/भारत सरकारकडे उपलब्ध आहे. त्यांनी सांगितले की त्यांच्या कडे त्यांच्या स्वतःसहीत १७ तज्ञ व १ एनएबीएल मान्यता प्राप्त प्रयोगशाळा आहे, जेथे अभ्यास व पृथःकरण / विश्लेषण केले जाते. त्यांनी अॅनालिसीस रिझल्ट्स, अभ्यास क्षेत्रातील परिक्षण स्थळे, जसे प्रकल्प स्थळ, पिंपळगांव, भोसा, तडगांव, इ. चा तपशिल दाखविला आणि सांगितले की त्यांनी एनआरएससी (NRSC) हैद्राबाद यांच्या कडून प्रकल्प क्षेत्राची उपग्रह प्रतिमा घेतली व त्याचा अभ्यास केला. त्यांनी प्रकल्प स्थळ, जमिनीचा वापर, ड्रेनेज, इ. चा स्थलकृतीक (Topographic) नकाशा दाखविला. त्यांनी ऑक्टोबर २०१८ ते डिसेंबर २०१८ या तीन महिन्यांच्या काळात जे हवा गुणवत्ता परिक्षण केले, तसेच विंड्रोज, जीएलसी या बाबतची सुध्दा माहिती दाखविली, आणि सांगितले की आसवणीतील विद्यमान व प्रस्तावित बॉयलरमुळे होणारे वायु प्रदूषण हे निर्धारित मानकांच्या चांगले आत राहिल, म्हणजेच SO 2 चे प्रमाण हे १५० mg/m<sup>3</sup> या निर्धारित मानकांच्या तुलनेत ८० mg/m<sup>3</sup> असे राहिल. त्यांनी वेगवेगळ्या प्रकारचे आयोप्लेशस् व यदाकदाचित इएसपी किंवा इटीपी मध्ये बिघाड झाला तर त्या बाबतची माहिती दाखविली. त्यांनी सांगितले की अभ्यासा दरम्यान ब्लॅक बक, ब्लॅक इविस असे पक्षी आढळले, परंतु सदर भागामध्ये लूप्तप्राय किंवा संकटग्रस्त प्रजाती आढळून आल्या नाही. त्यांनी अभ्यास क्षेत्रात मोठ्या अंब्यांची झाडे, वस्त्या, इ. आढळले, त्यांचे छायाचित्र दाखविले आणि सांगितले की सदर भागामध्ये मोठे जंगल आढळून आले नाही व फक्त झुडपे आढळून आली व ही सर्व माहिती पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवालामध्ये समाविष्ट केलेले आहेत.

आगोदर सांगितल्या प्रमाणे त्यांनी पुन्हा उल्लंघनाविषयी विषद केले आणि सांगितले की उल्लंघन म्हणजे त्यांनी अधिसूचना २००६ नुसार पर्यावरण विषयक मंजूरी न घेता इमारत बांधली या करीता पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालयाने दि. १४ मार्च २०१७ ला एक अधिसूचना जारी केली, सदर अधिसूचने नुसार शासनाने प्रकल्प प्रवर्तकाविरुद्ध खटला दाखल करायला पाहीजे, तो दाखल केला, पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालय समिती कडून टीओआर (TOR) मिळवायला पाहीजे तो मिळविला. पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवाल हा उल्लंघना अंतर्गत तयार करायला पाहीजे, तो तयार करणे चालु आहे. त्यांनी सांगितले की उल्लंघनामुळे सदर अधिसूचने नुसार अभ्यास करून त्यांनी पर्यावरण हानी योजना व फक्त उल्लंघनासाठी उपयायोजन तयार केली व उपयायोजने नुसार पर्यावरण हानी ची किंमत ही रु. ७० लक्ष काढण्यात आली, जी दिल्ली येथील तज्ज्ञांकडून तपासली जाते व त्यांच्या सूचने नुसार प्रकल्प प्रवर्तकांनी अशा रक्कमेची बँक हमी म.प्र.नि.मंडळाकडे सादर करावी लागते आणि उपयाय कृती योजनेची पूर्तता झाल्या नंतर सदर बँक हमी त्यांना

परत मिळते. त्यांनी सांगितले की पूर्तता पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रायल यांचे नागपूर येथील कार्यालय व म.प्र.नि.मंडळ यांच्या कडून प्रमाणीत करण्यात येते, या करीता त्यांनी एक सेल स्थापन केलेला आहे. त्यानंतर त्यांनी प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाचे पावर पॉइंट सादरीकरण संपविले आणि विनंती केली की कुणाला काही प्रश्न, शंका विचारायचे असतील तर ते विचारू शकतात.

नंतर श्री. व्यं.पा. शेळके, समन्वयक यांनी सार्वजनिक सहभागींना विनंती केली की आसवणीच्या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाबाबत फक्त पर्यावरणाशी संबंधीत काही प्रश्न असतील तर ते त्यांनी प्रश्न विचारणे पूर्वी त्यांचे व त्यांच्या गावाचे नाव सांगून विचारावेत. जाहीर लोक सुनावणी दरम्यान समिती सदस्य व सार्वजनिक सहभागी यांनी सदर प्रकल्पाशी संबंधीत काही प्रश्न उपस्थित केले होते, त्यांची उत्तरे प्रकल्प सल्लागार /प्रकल्प प्रवर्तक यांनी दिली, ती खालील प्रमाणे आहेत.

- १) श्री. रंगनाथ रामदास नरवडे, जवळचे गाव पिंपरी शिराढोण, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद यांनी प्रस्तावित मद्य उत्पादन प्रकल्पाच्या खर्चा विषयी विचारले, त्यावर डॉ. संग्राम घोरे, प्रकल्प सल्लागार यांनी सांगितले की प्रस्तावित प्रकल्पाची एकूण भांडवली गुंतवणूक ही रु. ३० कोटी आहे.
- २) श्री. दिलीप धपाटे, उस्मानाबाद जिल्हातील जवळचे गाव भाटूंगा येथील रहिवाशी यांनी सदर प्रकल्पातून सांडपाणी निर्माण होईल काय असे विचारले, आणि जर असे असेल तर त्याची विल्हेवाट कशी लावली जाईल ? डॉ. घोरे यांनी सांगितले की, नाही आसवणी प्रकल्पातून सांडपाणी निर्माण होणार नाही कारण तो शुन्य द्रव निःसारण/झीरो लिक्वीड डिस्चार्ज (ZLD) प्रणालीवर आधारित प्रकल्प आहे. तथापि साखर कारखान्यातून निघणारे औद्योगिक सांडपाणी हे प्रक्रिया केल्यानंतर कारखाना आवारात बगीच्या/झांडांसाठी वापरले जाते, परंतु आसवणी प्रकल्पातून सांडपाणी निर्माण होणार नाही.
- ३) श्री. लक्ष्मण शहाजीराव काळदाते, तट बोरगांव, ता. आंबाजोगाई, जि. बीड येथील रहिवाशी यांनी प्रस्तावित प्रकल्पामुळे आजुबाजूच्या परिसरातील लोकांना मिळणाऱ्या फायद्याविषयी विचारले, डॉ. घोरे यांनी सांगितले की हा प्रश्न संवेदनशिल/जिल्ह्याचा आहे, म्हणून त्या बाबतीत प्रकल्पाचे अध्यक्ष बोलतील. श्री. बी. बी. ठोंबरे, सदर प्रकल्पाचे अध्यक्ष यांनी सांगितले की कारखाना उभारण्यापासून आज ३०,००० लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा आसवणी प्रकल्प आहे, साखर कारखान्याची गाळप क्षमता ५,००० टन प्रतिदिन पर्यंत वाढविण्यात आलेली आहे, साखर कारखान्याच्या क्षमता वाढीमुळे अतिरिक्त मळी ही मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध आहे आणि म्हणून सदर मळीवर प्रकिया करण्यासाठी आसवणीच्या विस्तारिकरण प्रकल्प उभारण्याची योजना आखली आहे. त्यांनी सांगितले की या वर्षी ज्या शेतकऱ्यांनी त्यांच्या कारखान्याला (मे. नॅचरल शुगर अॅण्ड अलाईड इंडस्ट्रीज लि.) ऊस दिला, त्यांना रु. २४८७/- दर देण्यात आला. त्यामध्ये आसवणी प्रकल्पातील मद्य उत्पादनामुळे ऊसाला प्रतिटन रु. १७५/- अतिरिक्त दर मिळाला आहे आणि म्हणून प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर सदर भागातील शेतकऱ्यांना साधारणतः रु. १५०/-, १७५/- किंवा रु. २००/- प्रतिटन असा जास्तीचा दर ऊसाला मिळू शकेल कारण केंद्र शासनाने इथेनॉलचे दर वाढवले आहेत व हा शेतकऱ्यांना प्रत्यक्ष फायदा असेल. दुसरा फायदा असा की, या पूर्वी प्रकल्प सल्लागाराने सांगितल्या प्रमाणे निव्वळ नफ्यातून सी.एस.आर. अंतर्गत वेगवेगळी कार्य/कामे जसे, जलसंधारण,

वृक्षारोपण, आरोग्याची कामे, इ. ही प्रस्तावित प्रकल्पामध्ये आधीच्या कार्य/कामापेक्षा अधिक केले जातील असे त्यांनी सांगितले. त्यांनी असेही सांगितले की, मागील तीन वर्षांमध्ये सदर भागातील १० गावामध्ये आर.ओ.प्लॉन्ट बसविले आहेत आणि लोकांना १० पैसे प्रति लिटर अशा वाजवी / माफक दराने स्वच्छ पाणी पुरविले आहे, जिल्हा परिषद शाळेतील मुला मुलींना वेगवेगळी स्वच्छतागृहे बांधून दिलेली आहेत, ग्रामीण भागातील शिक्षणाच्या संगणकीकरण व आधुनिकीकरण यासाठी इ-लर्निंग कार्यक्रम राबविले आहेत, सीएसआर निधीतून सन २०१५-२०१६ यावर्षी सदर भागातील १५ गावांमध्ये जल संधारणाची कामे केली आहेत आणि म्हणून त्यांनी सांगितले की प्रस्तावित प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर त्यांच्या नफ्यामध्ये वाढ होईल व त्यामुळे ते समाज उपयोगासाठी जास्तीची कामे करू शकतील. डॉ. घोरे यांनी सांगितले की आसवणीच्या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पामध्ये साधारणतः ६० लोकांना रोजगार देण्याची योजना त्यांच्या कडे आहे, व त्यापैकी साधारणतः ९०% स्थानिक लोकांना प्राधान्य दिले जाईल.

- ४) **प्रियंका सुनिल**, बीड शहरातील रहिवाशी यांना सदर प्रकल्पास एका दिवसाला किती लिटर पाणी लागेल असे विचारले, **डॉ. घोरे** यांनी हा फार चांगला प्रश्न आहे असे सांगून स्पष्ट केले की सदर प्रकल्पास १०९००० लिटर प्रतिदिन (१०९ घ.मी.प्रतिदिन) ऐवढे ताजे पाणी लागेल, यापैकी ५०% पाणी घरगुती वापरासाठी व ५०% पाणी प्रक्रियेसाठी वापरले जाईल, म्हणजे १०० लिटर पाण्यापैकी फक्त १२ लिटर ताजे पाणी लागेल ८६ लिटर पाण्याचा पुर्नवापर केला जाईल.
- ५) **श्री. कूचेकर वशिष्ट परसराम**, जवळचे गाव रांजणी, तां. कळंब, जि. उस्मानाबाद येथील रहिवाशी यांनी बॉयलरमुळे होणाऱ्या प्रदूषणा करीता करण्यात येणाऱ्या उपयायोजने विषयी विचारले, **डॉ. घोरे** यांनी सांगितले की ते नवीन बॉयलरला इलेक्ट्रो स्टॅटीक प्रेसिपिटेटर (ESP) बसवतील, ज्याची कार्यक्षमता ही ८८.५ ते ९९.९% आहे, त्यामुळे राख/प्रदूषणाची समस्या होणार नाही आणि म.प्र.नि.मंडळ देखील अशा प्रकारची प्रदूषण नियंत्रण प्रणाली सुचविते.
- ६) **श्री. गायकवाड शिवाजी**, जवळचे गाव सौंदाना, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद यांनी सदर प्रकल्पातून उत्पादित होणाऱ्या मद्याच्या प्रमाणाविषयी विचारले, त्यावर **डॉ. घोरे** यांनी प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पातून ६०,००० लिटर प्रतिदिन मद्याचे उत्पादन होईल असे सांगितले.
- ७) **श्री. सुनंदा रेड्डी**, पर्यावरणवादी, हैद्राबाद यांनी सांगितले की सर्वप्रथम ते मे. नॅचरल शुगर अॅण्ड अलाईड इंडस्ट्रिज लि, च्या व्यवस्थापनाचे अभिनंदन करतात व त्यांना पाठिंबा देतात. त्यांनी सांगितले की ते भारतातील पहिले पर्यावरणवादी आहेत जे कारखान्यांना समर्थन देतात कारण भारतात बेरोजगारीच्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे, भारत सरकार दरवर्षी ४ ते ५ लाख लोकांना रोजगार देते, परंतु दरवर्षी साधारणतः एक कोटी लोक खुल्या बाजारात येतात, फक्त कारखाना जास्तीत जास्त रोजगार उपलब्ध करून देतो, त्यामुळे व्यवस्थापनाचे ते मनापासून समर्थन करतात. अनुभवी व तज्ञ सल्लागार ज्यांनी पर्यावरण आघात मुल्यांकन अहवाल (EIA) पूर्णपणे तयार केला, त्यांच्या निवडीबद्दल ते व्यवस्थापनाचे अभिनंदन करतात असे त्यांनी सांगितले, त्यांनी कौतुक केले की शासनाच्या मानकांनुसार ३३ % वृक्षारोपण केले हे फार चांगले आहे, परंतु आज पर्यावरणीय



असमतोल फार मोठा आहे, स्वातंत्र्याच्या वेळी भारताची लोकसंख्या ही ३६ कोटी होती व आता ती १३० कोटीवर गेलेली आहे, भारताचे भौगोलीक क्षेत्र हे ८० कोटी लाख चौरस मिटर/कि.मी. आहे. म्हणून जर शक्य असेल तर ५० ते ६० % वृक्षारोपण करणे व ते इ.आय.ए. अहवालामध्ये समाविष्ट करणे ते कारखान्यासाठी फार उपयुक्त आहे, कारखान्याकडे जी काय जमिन उपलब्ध असेल त्यावर रेन वॉटर हार्वेस्टिंग करणे हे जमिनीतील पाणी वाढीसाठी व कारखान्यासाठी फार उपलब्ध आहे, स्थानिक रोजगारास प्राधान्य देणे, उर्वरीत बेरोजगार लोकांना कौशल्य विकास प्रशिक्षण देणे जेणे करून ते इतर कुठल्याही कारखान्यात, देशात, इतर राज्यात देखील काम करू शकतील असे त्यांनी सूचविले. कारखाना अधिकारी, प्रदूषण नियंत्रण मंडळ अधिकारी व शासकीय अधिकारी यांची स्थानिक गावकऱ्यांसहीत एक समन्वय समिती गठित करावी ती फार उपयुक्त आहे (व त्यामुळे कारखान्यास विश्वासहार्ता येते) असे सुध्दा त्यांनी सुचविले. त्यांनी सांगितले की शेवटी मे. नॅचरल शुगर अँड अलाईड इंडस्ट्रिज लि. यांना विनाअट परवानगी द्यावी अशी ते एम.ओ.इ.एफ. यांना शिफारस करतात. डॉ. घोगरे यांनी सांगितले की श्री. रेड्डी यांनी सूचविल्या नुसार ते ऑफसाईट रेन वॉटर हार्वेस्टिंग करतील व वृक्षारोपण वाढवतील. त्यांनी असे सुध्दा सांगितले की इतर मुद्दे चांगले आहेत व ते जवळपास ८०% पर्यंत इ.आय.ए. अहवालामध्ये समाविष्ट केलेले आहेत व उर्वरीत सूचना या अंतीम इ.आय.ए. अहवालामध्ये समाविष्ट करण्यात येतील.

- ८) श्री. नाथ एम.रेड्डी, जवळचे गांव, अंजनपूर, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद यांनी सदर प्रकल्पामुळे ध्वनी प्रदूषणाच्या काही समस्या होतील की काय असे विचारले, त्यावर डॉ. घोगरे यांनी सांगितले की आसवणीमुळे जास्त समस्या उद्भवत नाही, परंतु साखर कारखान्यात ध्वनी प्रदूषण जास्त होते त्या करीता त्यांनी उपाययोजना केलेल्या आहेत, तथापि, आसवणी प्रकल्पामध्ये आधिच त्यांनी Insulation, Isolation, Separation केलेले आहे. आणि प्रकल्पामध्ये १० मिटरच्या आत ध्वनी पातळी तपासली असता ५० dB (A) च्या आत आढळून आली., जी निर्धारित मानकाप्रमाणेच आहे.
- ९) सार्वजनिक सहभागीपैकी एक ज्यांनी प्रकल्प सुरु झाल्या नंतर किती दिवस चालेल असे विचारले, त्यावर डॉ. घोगरे यांनी सांगितले की साखर कारखाना ६ महिने चालविल्या जातो, विद्यमान आसवणी प्रकल्प कंपोस्टिंगमुळे ८ ते ९ महिने, म्हणजे २७० दिवस चालवला जातो, परंतु जेव्हा ६० कि.लो. लिटर प्रतिदिन क्षमतेचा आसवणीचा इन्सीनरेशन प्रकल्प उभारला जाईल तेव्हा तो दरवर्षी ३३० दिवस चालविला जाईल.
- १०) श्री. एच.मधुबाबू, पर्यावरण कार्यकर्ता, हैद्राबाद यांनी सांगितले की ३० ते ६० किलो लिटर प्रतिदिन क्षमतेच्या प्रस्तावित आसवणी प्रकल्पा बाबतच्या जाहीर लोक सुनावणी संबंधी त्यांनी त्यांच्या सूचना विषयी आधिच प्रकल्प प्रवर्तकांना एक पत्र पाठविलेले आहे व त्यांनी सदर सूचना स्पष्ट करण्याची विनंती केली आणि सांगितले की ते सदर प्रकल्पास पाठिंबा देत आहेत. डॉ. घोगरे यांनी सांगितले की श्री. एच.मधुबाबू यांनी ज्या सूचना दिल्या जसे रेड वॉटर हार्वेस्टिंग, रोजगार यांचा इ.आय.ए. अहवालात समावेश करण्यात येईल आणि जी कार्य जसे आरोग्य तपासणी, इ. सी.एस.आर. अंतर्गत/ खाली चालू ठेवण्यात येतील. प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाचे अध्यक्ष श्री. बी. बी. ठोंबरे यांनी सांगितले की श्री. एच.मधुबाबू यांचे जे पत्र म.प्र.नि.मंडळास पाठविले ते त्यांना देखील मिळाले

आणि त्यात ३ मुद्दे फार चांगले आहेत. त्यांनी सांगितले की रेन वॉटर हार्वेस्टिंग म्हणून त्यांनी १२५ एकर जमिनीवरील पावसाचे पाणी १००% गोळा करण्याचे काम हाती घेतलेले आहे व त्यासाठी त्यांनी क्षेत्र निहाय खडे केलेले आहेत. त्यांनी सांगितले की त्यांच्याकडे सद्या २५ ते ३०% झाडे आहेत. त्यापैकी ४०% झाडे ही मागिल ३ वर्षातील तीव्र दुष्काळामुळे वाळली आहेत, म्हणून त्यांनी वाळलेल्या झाडांच्या बदल्यात जागेवर झाडे लावण्याचा तसेच त्यांच्या सल्लागारांनी सांगितल्या प्रमाणे त्यांच्या प्रेस मड यार्डच्या १२ एकर जागेवर झाडे लावण्याचा व यावर्षी १२५ एकर जमिनीच्या मोकळ्या जागेत २५ हजार झाडे लावण्याचा कार्यक्रम त्यांनी हाती घेतलेला आहे व १०० % पावसाचे पाणी साठविण्याचे संपूर्ण काम पूर्ण झालेले आहे. त्यांनी पुढे सांगितले की सामाजिक जबाबदारी अंतर्गत कळंब तहसिलमधील २२ गावांनी भारतीय चित्रपट कलाकार आमिर खान यांनी आयोजित केलेल्या "वाटर कप" (Water Cup Competition) स्पर्धेमध्ये भाग घेतला होता, ज्यामध्ये प्रत्येक कुटूंबास २ झाडे २ खड्ड्यासहीत देवून प्रत्येक गावामध्ये १००० झाडे लावण्याचे काम स्वीकारले आहे. आणि सदर गावामध्ये १२,००० झाडे लावण्याची योजना त्यांनी आखली आहे.

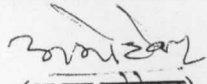
नंतर श्री. व्यं.पा. शेळके, उप-प्रादेशिक अधिकारी, म.प्र.नि.मंडळ, लातूर तथा जाहीर लोक सुनावणी समितीचे समन्वयक यांनी पून्हा सार्वजनिक सहभागींना विनंती केली की अजुन कुणाचे काही प्रश्न असतील तर ते विचारू शकतात, जर प्रश्न नसतील तर सदर कार्यक्रम समाप्त करण्याची अनुमती आहे समजण्यात येईल.

कुणाचे काही प्रश्न विचारण्यासाठी शिल्लक नाहीत असे आढळून आल्यानंतर श्री. राजेंद्र खंदारे, अतिरिक्त जिल्हादंडाधिकारी, उस्मानाबाद तथा जाहीर लोक सुनावणी समितीचे अध्यक्ष यांनी सांगितले की आज मे. नॅचरल शुगर अँड अलाईज इंडस्ट्रीज लि, साईनगर, रांजणी, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद यांच्या ३० किलो लिटर प्रतिदिन ते ६० किलो प्रतिदिन क्षमतेच्या मळीवर आधारीत आसवणी या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पासाठी पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी घेण्यात येत आहे. पर्यावरण सल्लागार मे. इक्विनॉक्स एनव्हायरोमेंटस् (इंडीय) प्रा.लि. यांनी सदर प्रकल्पाबाबतचे सादरीकरण चांगल्या प्रकारे केले. ज्यामध्ये सल्लागारांनी सदर प्रकल्पाचा उद्देश, उत्पादित होणारे उत्पादन, लागणारा कच्चा माल, प्रक्रिया अंतिम उत्पादन आणि त्याच बरोबर सभोवतालच्या पर्यावरणावर होणार प्रभाव व तो कमी करण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या उपाय योजना आणि सदर भागातील जैव विविधता राखणे, इ. बाबी विशद केल्या. त्यांनी सांगितले की प्रकल्पाचे अध्यक्ष यांनी अगोदर केलेली कामे व येथुन पुढे भविष्यात करण्यात येणाऱ्या कार्याबाबत विषद केले. सार्वजनिक सहभागींनी विचारलेल्या प्रश्नांना प्रकल्प सल्लागार व प्रकल्पाचे अध्यक्ष यांनी फार चांगल्या प्रकारे उत्तरे दिली. त्यांनी पुढे सांगितले की त्यांना श्री. सुनंदा रेड्डी, व श्री. एच.मधूबाबू यांच्याकडून काही सुचना प्राप्त झाल्या त्या पैकी बहुतांश सुचना विचारात घेतल्या गेल्या आहेत व ज्या सुचना विचारात घ्यावयाच्या आहेत यांच्या बाबतील प्रकल्प अध्यक्ष व प्रकल्प सल्लागार यांनी विषद केले आहे. त्यांनी सांगितले की आपणा सर्वांना चांगले माहिती आहे की जर कोणताही एखादा प्रकल्प उभारला तर तो मुलभूत गरजांची निर्माती करुन त्या भागाचा विकास करतो, दरडोई उत्पन्न वाढते, रोजगार निर्माती वाढते, व साखर कारखाना व संबंधीत उद्योगामुळे सुध्दा सदर भागाचा विकास होतो, दरडोई उत्पन्न वाढते व ऊसाला चांगला दर मिळतो, आणि या सर्व बाबी करत असतांना कामगार व त्यांचे कुटूंब, पर्यायाने नगदी पिकाच्या माध्यमातून मिळणारे उत्पन्न,

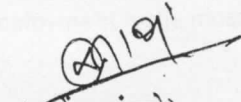
त्यांचे उंचावणारे राहणीमान हे खऱ्या अर्थाने प्रगतीचे द्योतक आहे, त्यांनी पुढे सांगितले की लोक सुनावणी दरम्यान जे काही प्रश्न विचारले ते विचारात घेण्यात आलेले आहेत व ज्या सुचना विचारात घ्यावयाच्या आहेत त्या विचारात घेतल्या जातील. त्यांनी सांगितले की श्री. शेळके, यांनी सदर प्रकल्पाची प्रस्तावना चांगल्या प्रकारे केली आणि जाहीर लोक सुनावणीमध्ये जे काही मुद्दे, प्रश्न उपस्थित केले ते विचारात घेतले जातील व अंतीम प्रस्ताव तयार केला जाईल. आणि नंतर त्यांनी सार्वजनिक सहभागींचे आभार मानून जाहीर लोक सुनावणी समाप्त करण्यासाठी श्री. शेळके यांना निमंत्रित केले.

त्यांनंतर श्री. व्यं.पा. शेळके, उप-प्रादेशिक अधिकारी, म.प्र.नि.मंडळ, लातूर तथा जाहीर लोक सुनावणी समितीचे समन्वयक यांनी सांगितले प्रकल्पाचे तांत्रिक सल्लागार यांनी आसवणीच्या प्रस्तावित विस्तारिकरण प्रकल्पाबाबत चांगल्या प्रकारे तांत्रिक सादरीकरण केले, ते उपस्थित असलेल्या सर्वांनी बघितले, प्रकल्प प्रवर्तक व प्रकल्प सल्लागार यांनी उपस्थित केलेल्या प्रश्नांना उत्तरे दिली आणि नंतर त्यांनी सार्वजनिक सहभागींचे आभार मानून मे. नॅचरल शुगरअॅण्ड अलाईड इंडस्टीज लि., यांच्या आसवणीच्या प्रस्तावित विस्तारीकरण प्रकल्पाबाबतची पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी समाप्त केली.

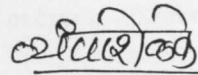
शेवटी अध्यक्षाने आभार मानून जाहीर लोकसुनावणी संपन्न झाली.

  
(अ.जा.मोहेकर)

सदस्य, पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी  
तथा  
प्रादेशिक अधिकारी, म.प्र.नि.मंडळ, औरंगाबाद

  
(राजेंद्र खंदारे)

अध्यक्ष, पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी  
तथा  
अतिरीक्त जिल्हादंडाधिकारी



(व्य.पा.शेळके)

समन्वयक, पर्यावरण विषयक जाहीर लोक सुनावणी  
तथा  
उप-प्रादेशिक अधिकारी, म.प्र.नि.मंडळ, लातूर.

